

BİR USÛLCÜ OLARAK CÜVEYNÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ VE HADİSÇİLİĞİNE DÂİR TARTIŞMALAR -“MU‘ÂZ HADİSİ” ÖZELİNDE-

M. Macit SEVGİLİ*

Öz

Cüveynî, hadislerle dâir birtakım teknik konularda bazı hatalı değerlendirmelerde bulunduğundan olsa gerek, hadis bilmemekle ithâm edilmiştir. Onun, usûlcüler tarafından *kıyâsın/ictihâdın* dayanaklarından biri olarak zikredilen “Mu‘âz hadisi”ne dâir “sahîh kitaplarda müdevvendir; sıhhati üzerinde ittifâk edilmiştir” şeklindeki değerlendirmesi, şiddetli eleştirilere konu olmuştur. “Mu‘âz hadisi,” Cüveynî'nin de dâhil olduğu usûlcülerin büyük çoğunluğu tarafından kabûl görse de hadis tekniği açısından problemlili görülmüştür. Cüveynî, küçüklüğünden beri hadis faaliyetleriyle iç içe olmuş ve ciddi bir hadis eğitimi almıştır. Yaptığı birtakım hatalı değerlendirmelerinden hareketle, onun “hadisleri” ve “hadis ilmi”ni bilmediğini öne sürmek, kanaatimizce gerçeği yansıtmamaktadır. Cüveynî'nin hadisçi yönü hakkında benimsenecek en isâbetli yaklaşım, onun “fikih,” “fikih usûlü” ve “kelâm”la uğraştığı kadar hadisle uğraşmadığı, söz konusu alanların aksine hadis ilminde müstakil bir eser yazmadığı ve ünlü hadisçiler düzeyinde otorite sâhibi bir hadisçi olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Cüveynî, Cüveynî'nin Hadisçiliği, Muâz Hadisi.

The Hadith Criticism of Al-Juwaynî as a Methodologist and Discussions on His Hadith Activities -Specific to “Muâdh Hadith”-

Abstract

Al-Juwaynî was charged of being incompetent with hadiths, presimably due to some misjudgments of his in sort of technical issues of hadiths. Of “Muâdh’ Hadith” mentioned by the methodologists as one of the foundations of *Qiyas/Ijtihad*, his judgment “It is compiled in the sahih books of hadiths; its being authentic is unanimous.” was singled out for heavy criticism. Despite the fact that “Muâdh’ Hadith” was recognized by the great majority of methodologists including al-Juwaynî, most of hadith scholars regarded it as weak. Al-Juwaynî grew up together with the hadith activities since his childhood and took a serious hadith education. In our opinion, the suggestion that he had no command of knowledge of “hadiths” and “hadith science” simply with reference to some misjudgments that he made, does not correspond to the truth. Regarding his knowledge of hadith, the most true approach is that he did not engage in hadith science as much as he did in “Islamic law” (fiqh), “methodology of Islamic law,” and “kalam” and rather than those fields, he did not write a single work in hadith science and accordingly have such a high authority as the eminent hadith scholars.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Al-Juwaynî, Al-Juwaynî’s Hadith Activities, Muâdh Hadith.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı (macitsevgili@hotmail.com).

Giriş

Fıkıh usûlü bilginleri, genel bir yaklaşım olarak hadisleri ve hadis ilmini yeterince bilmemekle ithâm edilmişlerdir. Söz konusu ithâmlara belki de en fazla muhatap olan kişi, ünlü Şâfi'î usûlcü/hukukçu ve Eş'arî kelamcı Cüveynî'dir (419/1028-478/1085).¹ Cüveynî'nin hadisçi yönü ve hadisçi kişiliği, farklı çevrelerce sorgulanmıştır.²

Öte taraftan “Mu'âz hadisi,” fıkıh usûlü bilginlerinin genelde *ictihâdî*, özelde *kıyası* temellendirmek için başvurdukları delillerin başında gelmektedir. Cüveynî'nin “Mu'âz hadisi”ne ilişkin yaptığı birkaç teknik değerlendirme, eleştiri oklarının doğrudan kendisine yöneltilmesine sebep olmuştur. Bu makalede, “Mu'âz hadisi” özelinde, hadis alanında Cüveynî'ye yöneltilen eleştiriler ve bu minvâlde cereyân eden tartışmalar irdelenerek Cüveynî'nin hadisçi yönüne bir katkı sunulmaya çalışılacaktır.

I. Cüveynî'nin Hadisçi Kişiliği

Aşağıdaki maddeler, Cüveynî'nin hadisçi kişiliğinin kökeni hakkında ipucu vermektedir:³

- Cüveynî, “hilâf meseleleri”nde *Sunenu Dârekutnî*'nin hadislerine dayanmış ve bu hadislerin “cerh ve ta'dil”ini yapmıştır.
- Ebû Sa'd 'Abdurrahmân b. el-Hasen b. Aliyyek'ten *Sunenu Dârekutnî*'yi semâ etmiştir.

- 1 “İmâmu'l-Harameyn” olarak şöhret bulmuş “Ebu'l-Me'âlî Abdülmelik b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed b. Hayyûyeh Nisâbü'rî Cüveynî Tâî Sinbisî” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulazîm Mahmûd Dîb, *Fikhu İmâmi'l-Harameyn Abdilmelik b. Abdillâh el-Cüveynî hasâisuh-eseruh-menziletuh* (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2013); Dîb, *İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Me'âlî 'Abdülmelik b. 'Abdillâh el-Cüveynî hayâtuh ve 'asruh-âsârüh ve fikruh* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981); Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Harameyn* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 59, 75-76; İzmirli İsmâ'il Hakkı, “İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Me'âlî İbnu'l-Cüveynî,” *Dâru'l-funûn İlâhiyât Fakültesi Mecmûası*, sy. 9 (İstanbul: Şehzadebaşı Evkâf Matbaası, 1928).
- 2 Cüveynî'ye yöneltilen eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Macit Sevgili, “Cüveynî'nin Kıyâs Anlayışı,” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016), 45-46.
- 3 Aşağıdaki bilgilerin kaynağı için bkz. Abdülkerîm b. Muhammed İbnu's-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî (Haydarâbâd: Meclisu Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962), 2:430-431; Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1995), 2:193; Ebû'l-Ferac Abdurrahmân b. Alî Cevzî, *el-Muntazam fî tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ' (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 16:245; Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nubelâ* (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2006), 14:17-18; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (y.y.: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2003), 10:424; Abdulazîm Mahmûd Dîb, *Fikhu İmâmi'l-Harameyn Abdilmelik b. Abdillâh el-Cüveynî hasâisuh-eseruh-menziletuh* (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2013), 73-74; Dîb, *İmâmu'l-Harameyn*, 119-127; Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Harameyn* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 59, 75-76.

- Beyhakî'den hadis öğrenmiştir.⁴
- Cüveynî, birçok âlimden hadis semâ etmiştir. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Babası Ebû Muhammed, Ebû Hassân Muhammed b. Ahmed el-Muzekkî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Hâris el-İsfehânî et-Temimî, Ebû Sa'd 'Abdurrahmân b. Hamdân en-Nisâbûrî en-Nadravî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ el-Muzekkî, Ebû 'Abdurrahmân Muhammed b. 'Abdulazîz en-Nîlî, Mansûr b. Râmiş, Fadlullâh b. Ebu'l-Hayr el-Miyhenî, Ebû Muhammed el-Hasen b. 'Alî el-Cevherî el-Bağdâdî,⁵ 'Alî b. Muhammed et-Tırâzî ve diğerleri.
 - el-Hâfız Ebû Nu'aym el-İsfehânî'den (ö. 430/1038) icâzet yolu ile ilim almıştır ve ondan hadis rivâyet etmiştir.
 - Cüveynî'nin kendisinden de birçok âlim rivâyette bulunmuştur. Kendisinden rivâyette bulunanlardan bazıları şunlardır: Merv'de Ebû Hafs Ömer b. Muhammed el-Ferğûlî, Dâmiğân'da Ebû'l-Kâsım 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Ebû Mansûr er-Ramânî, Nisâbûr'da Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. el-Hasen, Ebû 'Abdullâh el-Furâvî, Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî, Ahmed b. Sehl el-Mescidî, İsmâ'il b. Ebû Sâlih el-Muezzin.
 - Hadis meseleleriyle ilgili öne çıkan bazı tespitleri şöyle sıralanabilir:⁶
 - ✓ Cüveynî, kesinlik (*'ilm*) ifade eden "mütevâtir haber" için bir sayı sınırlandırmasını doğru bulmaz. Ona göre kesinliğe ancak "karîneler" yoluyla ulaşılabilir. Binâenaleyh; bir kişinin verdiği haber "doğru" (*sâdık*), bir topluluğun verdiği haber "yalan" (*kâzib*) da olabilir.⁷
 - ✓ Ona göre haber-i vâhid, "ilm"i gerekli (*vücûb*) kılmadığı gibi, -fukahânın görüşünden farklı olarak- amel etmeyi de gerekli kılmaz.⁸
 - ✓ Ona göre râvinin adâleti zâhir olmalıdır; ne "cerh" ne de "ta'dîl" edilen *mestûr* râvinin rivâyeti makbûl değildir.⁹
 - ✓ Çocuğun rivâyetini reddeder ve -Bâkîllânî (ö. 403-1013) ile birtakım fukahânın aksine- bu reddin kesin (*kat'î*) bir mesele olduğunu vurgular.¹⁰

4 Bkz. Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî*, 76.

5 Cüveynî, bu kişiden Bağdad'ta hadis işitmiştir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, 16:245.

6 Daha geniş bilgi için bkz. Dîb, *İmâmu'l-Harameyn*, 119-124. Nitekim Dîb'in naklettiği üzere, *el-İlma'* adlı eserinde Kadı 'Iyâz, Cüveynî'nin hadisle ilgili görüşlerini dikkate almıştır. Konuyla ilgili bilgi için bkz. Dîb, *İmâmu'l-Harameyn*, 124-125.

7 Bkz. İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1997), 1:219-220.

8 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:227-228.

9 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:234-235.

10 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:234.

- ✓ Bir râvi değerlendirilirken, “cerh ve ta ‘dîl” sebeplerinin zikredilmesinin gerekli olup olmadığı, hadisçiler ve usûlcüler arasında tartışılmıştır. Şâfi ‘î (ö. 204/820), “cerh” sebeplerinin; Bâkîllânî, “ta ‘dîl” sebeplerinin; bazı usûlcüler ise hem “cerh” hem de “ta ‘dîl” sebeplerinin zikredilmesini şart koşarlar.¹¹ Bunlara mukâbil Cüveynî, sebepleri zikretme gerekliliğinin, “cerh ve ta ‘dîl” edenin durumuna bağlı olarak değişeceğini söylemektedir.¹²
- ✓ “Mürseller”in tümünü kabul eden Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile “mürseller”le amel etmeyen Şâfi ‘î arasında orta bir yol izleyerek, hadisin rivâyet şekline göre bazılarını kabul eder, bazılarını reddeder.¹³
- ✓ Ebû İshâk el-İsferâyînî’nin (ö. 418/1027), “mütevâtir” ile “âhâd” arasına “müstefid”i konumlandırıp bunun nazarî olarak kesinlik ifâde ettiği şeklindeki yaklaşımına karşı çıkar.¹⁴
- ✓ Hadis semâ ‘ları ve hadis icâzetleri gibi teknik konularda özgün perspektifler geliştirmiştir.¹⁵

Zikredilenlere ek olarak “Ameller, ancak niyetlere göredir...” şeklinde başlayan hadis¹⁶ ile “Cibrîl hadisi,”¹⁷ Cüveynî’nin rivâyet ettiği hadislerden bazılarıdır.¹⁸ Ayrıca o, İbn Kesîr’den (ö. 774/1373) İmâm Şâfi ‘î’ye kadar Şâfi ‘î fukahâsî tarafından rivâyet edilen “Alıcı ve satıcı, birbirinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler.” hadisinin de senedinde bulunmaktadır.¹⁹

11 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:237.

12 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:237-238.

13 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:243-244.

14 Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:223.

15 Örneğin Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:246-249. Nitekim Kâdî İyâz gibi âlimler, onun bu konulardaki düşüncelerine sık sık yer verirler. Meselâ bkz. Kâdî İyâd b. Mûsâ b. İyâd, *el-İlmâ’ ilâ ma’rifeti usûli’r-rivâye ve takyîdi’s-semâ’*, thk. Ahmed Sakar (Kâhire: Dâru’t-Turâs, 1970), 1:75, 89, 120, 128,139.

16 Hadis için örnek olarak bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır Nâsır (y.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422), “Bedu’l-vahy,” 1; Ebû’l-Hasen Muslim b. Haccâc Kuşeyrî Nîsâbü’rî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed Fu’âd ‘Abdulbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, t.y.), “el-İmâre,” 155.

17 Hadis için örnek olarak bkz. Buhârî, “İmân,” 37; Muslim, “İmân,” 5, 7.

18 Her iki hadisin senedi için sırasıyla bkz. Tâcuddîn ‘Abdulvehhâb b. ‘Alî İbnu’s-Subkî, *Tabakâtu’s-Şâfi ‘iyyeti’l-kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî (y.y.: Hecr li’t-Tibâa ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1413), 5:207-208; 1:105.

19 Bkz. Ebû’l-Fidâ’ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tabakâtu’l-fukahâi’s-Şâfi ‘iyyîn*, thk. Enver el-Bâz (el-Mansûra: Dâru’l-Vefâ’, 2004), 2:51. Cüveynî’nin senedinde bulunduğu başka hadislere örnek olarak bkz. İbnu’s-Subkî, *Tabakât*, 1:71.

II. "Cüveynî'nin Hadisçiliği" Eleştirisi

Bu bölümde, Cüveynî'nin hadisçiliğine yöneltilen genel eleştiriler ve Cüveynî'nin, eleştirilere konu olan bazı hadis değerlendirmeleri ele alınacaktır.

A. Genel Eleştiriler

Cüveynî'nin hadisçi yönü ve kişiliği, hem klasik hem modern dönemde, birtakım ithâmlara konu olmuştur. Klasik dönemde Cüveynî'nin hadisçiliğini eleştiren âlimlerin başında İbnu's-Sem'ânî (ö. 562/1166), Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Zehebî (ö. 748/1348) gelmektedir.

İbnu's-Sem'ânî, Cüveynî'den ve onun talebelerinden kısaca övgüyle bahsettikten ve kendisinden hadis rivâyet eden bazı isimleri zikrettikten²⁰ sonra, Cüveynî'ye "az hadis rivâyet ettiği" ve "hadisten yüz çevirdiği" eleştirisini yöneltir.²¹ Yâkût el-Hamevî'nin de İbnu's-Sem'ânî'yi takip edip söz konusu eleştirilerin aynısına yer verdiği görülmektedir.²²

İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kubrâ* ve *Mecmû'u'l-fetâvâ* gibi eserlerinde, Cüveynî'nin hadis bilgisinin zayıf olduğunu defalarca vurgular. Onun, Cüveynî'ye yönelttiği ithâmlardan bazıları şöyledir:

... Fakat Ebû'l-Me'âlî [el-Cüveynî] zekasının fazlalığına, ilme [yönelik] hürsüne ve alanında yetkinliğine rağmen hadislere dâir bilgisi azdı. Belki de *Muvatta'*ı hiçbir şekilde mutâla'a etmemiştir ki içindekileri bilsin. Zira onun, *Sahîhayn: el-Buhârî* ve *Muslim*; *Ebû Dâvûd*, *Nesâî* ve *Tirmizî*'nin *Sunenleri* ve bu *Sunenlerin* emsâlleri hakkında kesinlikle bir bilgisi yoktu. [Hâl böyleyken] *Muvatta'* ve benzeri hakkında [bilgisi] nasıl olsun! O, fıkhıta "hilâf" meselelerini [hadislerle] temellendirmeye özen göstermesine rağmen [bu minvâlde] dayanağı, sadece Ebu'l-Hasen ed-Dârekutnî'nin *Sunen'i* olmuştur. Ebu'l-Hasen [ed-Dârekutnî], hadis [ilmin]de tam bir imâm olmakla beraber o, bu *Sunen'i*, fıkhıta yadırganan hadisleri zikretmek ve bunların tarîklerini toplamak için yazmıştır... *Sahîhayn* ve diğer kitaplardaki meşhûr hadislerden ise istiğnâ etmiştir. Bu nedenle fıkhıta (*bâb*) onun kitâbıyla yetinmek, İslâm'ın asıllarını bilmemeyi doğurur. Nitekim Ebû'l-Me'âlî [el-Cüveynî]'nin kitâbında -ki bu kitap, onun "ömrünün semeresi" olan *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb'* tir- "besmele" hakkında bir hadis dışında, *Sahîhu'l-Buhârî'*ye nisbet edilen tek bir hadis bulunmamaktadır. Bu [Besmele] hadis[i] de onun zikrettiği şekliyle *Sahîh-i*

20 Bkz. İbnu's-Sem'ânî, *Ensâb*, 3:430-431.

21 Bkz. İbnu's-Sem'ânî, *Ensâb*, 3:431.

22 Bkz. Yâkût Hamevî, *Mu'cem*, 2:193.

Buhârî' de yoktur. Şâfi'î hukûkçuların ileri gelenleri, onun ve emsâlinin İslâm'ın asıllarını az bilmelerinden ötürü, Şâfi'î mezhebinde "aşâbu'l-vücûh"tan olmadıkları üzerinde ittifâk etmişlerdir.²³

İbn Teymiyye, Cüveynî'nin, "selefin âsârı"nı az bildiğini; hadis ilminde (*sinâ'a*) "havâs"tan sayılması bir tarafa, "avâm"dan sayılacak kadar bile hadis bilgisine sahip olmadığını; Buhârî, Muslim ve bu ikisinin hadislerini, tıpkı herkes (*âmmе*) gibi ancak işitmek (*sema'*) suretiyle bil[ebil]diğini; "mütevâtir sahîh" hadisi, "mevzû'" (*el-mufterâ, el-mekzûb*) hadisten temyîz ed[e]mediğini; kitaplarının da bunun en doğru (*sâdik*) şâhidi olup bunların birçok acâip [hususlar] içerdiğini ifâde eder.²⁴

Kezâ Zehebî de Cüveynî'nin hadisçiliğini şu şekilde eleştirir:

Ebû'l-Me'âlî [el-Cüveynî], fıkıh ve fıkıh usûlünde derinleşmesine (*tebahhur*) rağmen hadis [ilmin]i bilmiyordu.²⁵

Bu imâm, zekasının fazlalığına, fûrû'da ve [Şâfi'î] mezhebin[in] usûlünde imâm olmasına ve münâzarasının kuvvetli oluşuna rağmen, kendisine lâıyk olduğu [ölçüde], ne metin ne de isnâd yönüyle hadis [ilmin]i bilirdi.²⁶

İbn Teymiyye ve Zehebî'nin Cüveynî'yi eleştirmelerinin temelinde, itikâdî farklılıklar muhtemelen etkili olmuştur. Zira İbn Teymiyye ve Zehebî, itikâdî anlamda Selefi [Hanbelî]; Cüveynî ise Eş'arî'dir.²⁷

23 Takiyuddîn Ebûl-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kubrâ li İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, Mustafa Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 6:616. İbn Teymiyye'nin Cüveynî eleştirisi hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kubrâ*, 6:616-617.

24 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâ'ti'l-Mushafî's-Şerîf, 1995), 4:71-72. İbn Teymiyye, Cüveynî'nin *Kitâb'ı, Sümmet'i* ve "selefin kelâmı"nı çok az bildiğini ısrarla vurgular. Meselâ bkz. İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kubrâ*, 6:347, 617. Esasında İbn Teymiyye, bu eleştirileri sadece Cüveynî'ye değil; Gazzâlî ve İbnu'l-Hatîb gibi kişilere de yöneltmiştir. Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 4:71-72. Ancak bunların daha sonra tövbe edip selef yoluna döndüklerini belirtir. Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 4:72-73; İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kubrâ*, 6:616-617.

25 Zehebî, *Târîh*, 10:424.

26 Zehebî, *Siyer*, 14:18.

27 Nitekim İbnu's-Subkî, Zehebî'nin Eş'arîlere karşı ön yargılı, mutaassıp bir Selefi [Hanbelî] olduğunu vurgular. İbnu's-Subkî'nin konuya dâir değerlendirmeleri ve tespitleri için bkz. Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Takiyuddîn İbnu's-Subkî, "Kâ'ide f'l-cerh ve't-ta'dîl," *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadis*, ed. Abdulfettâh Ebû Ğudde (Haleb: Mektebetu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1990), 43-44. Buna mukâbil İbnu's-Subkî de Zehebî'yi ağır bir şekilde eleştirir. İbnu's-Subkî'nin Zehebî'yi eleştirmesinin temelinde de aynı gerekçelerin, yani itikâdî farklılıkların etkili olduğu ifade edilir. Geniş bilgi için bkz. Abdulfettâh Ebû Ğudde, İbnu's-Subkî, *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadis* (Haleb: Mektebetu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1990), 44-47 sayfaları arasındaki dipnotlar; "Kâ'ide f'l-mu'errihîn," *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadis*, ed. 'Abdulfettâh

Modern dönemde Cüveynî'nin hadisçi kişiliğini sorgulayanlardan bazıları, İzmirli İsmâil Hakkı (ö. 1946), Kevserî (ö. 1952) ve Elbânî'dir (ö. 1999). Örneğin İzmirli, konuyla ilgili olarak şunları söyler: "Aşırı zekası, ilme hırsı, ilminde yüksek bir mevkide bulunmakla beraber *Sahîhayn*, *Ebû Dâvûd*, *Nesâî*, *Tirmizî* ve benzer *Sunen* kitaplarına vukûfiyeti az idi."²⁸ Kevserî de birçok yerde Cüveynî'nin hadis bilgisinden yoksun olduğunu öne sürmüş ve onu hakâret derecesinde eleştirmiştir.²⁹ Aynı şekilde Elbânî, Cüveynî de dâhil olmak üzere usûlcülerin çoğunu ağır bir şekilde eleştirmekte ve onları, "sahîh hadisi zayıf (*sakîm*) hadisten ayıramayan," "hadis ilmi ve ricâli hakkında bilgisiz kişiler" olarak göstermektedir.³⁰ Ancak İzmirli'nin eleştirisinin, Kevserî'ninkine göre daha ılımlı olduğu görülmektedir. Meselâ İzmirli, şunları da ekler: "... Fakat Ebû'l-Me'âlî, hadisi bırakmış; usûlu fıkıh ve kelâma dönmüş idi."³¹

B. Bazı Hadis Değerlendirmelerine Yönelik Eleştiriler

Zikrettiği bazı hadislerin akabinde hadisin sıhhati, kaynakları ve sebab-i vürûdu hakkında yaptığı kimi teknik değerlendirmeler, Cüveynî'nin hadisçi yönünün sorgulanmasına yol açmıştır. Bu değerlendirmelerinden bazıları şunlardır:

1. Hz. Ömer'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl öldüğünde, onun üzerine cenâze namazı kılması için Rasûlullâh -sav.- çağrıldı. Rasûlullâh -sav.-, [namaz kıldırmak için] kalktığı anda önüne dikildim ve onun [kötü] söz[ler]ini sayıp/sıralayıp şöyle dedim: "Ey Allah'ın Rasûlü! İbn Ubeyy'in namazını mı kılacaksın!; oysa o, "filan günde şöyle şöyle demişti" dedi. Bunun üzerine Rasûlullâh -sav.- tebessüm edip "Önümden çekil ey

Ebû Ğudde (Haleb: Mektebetu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1990), 77-78 sayfaları arasındaki dipnotlar. Görünen o ki Zehebî'nin Cüveynî'yi; İbnu's-Subkî'nin de Zehebî'yi şiddetli bir şekilde eleştirmesinin temelinde itikadî mezhepsel farklılıklar ön plana çıkmaktadır.

28 İzmirli İsmâil Hakkı, "İmâmu'l-Harameyn," 4.

29 Geniş bilgi için bkz. Muhammed Zâhid b. Hasen Kevserî, *İhkâku'l-hakk bi ibtâlî'l-bâtıl fi muğîsi'l-halk* (Kâhire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, t.y.), 14-17, 30. Kevserî, Cüveynî için "mutaassıb," "câhil", "müfterî" ve "müflis" gibi nitelemelerde bulunmuştur. Bkz. Kevserî, *İhkâku'l-hakk*, 16, 30, 40, 60. Kevserî, sadece Cüveynî'yi değil, Gazâlî ve Râzî'yi de mezhep taassubuyla suçlamış ve bunların hilâf meselelerini bilmediklerini; hadis ve tarih bilgisinden de yoksun olduklarını iddiâ etmiştir. Bkz. Kevserî, *İhkâku'l-hakk*, 14. Kevserî'nin, Cüveynî'ye nisbet edilen *Muğîsu'l-halk* adlı esere reddiye niteliğinde yazdığı *İhkâku'l-hakk* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H. Mehmet Günay, "Kevserî'nin *İhkâku'l-Hak* Adlı Eserinde Cüveynî'ye Yöneltilmiş Eleştiriler," *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri* (Düzce: y.y., 2007), 513-528.

30 Elbânî'nin, usûlcülerin hadisçiliğiyle ilgili değerlendirmesi için bkz. Ebû Abdîrrahmân Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû'a ve eseruha's-seyyi fi'l-umme* (Riyâd: Dâru'l-Ma'ârif, 1992), 2:284.

31 İzmirli İsmâil Hakkı, "İmâmu'l-Harameyn," 4.

Ömer!" dedi. Ona çok ısrar edince [şöyle] dedi: " [Ona istiğfâr dileyip dilememem konusunda] muhayyer bırakıldım ve ben de [ona istiğfârda bulunmay] seçtim. Şayet yetmiş [defa]dan fazla [kendisine istiğfâr dilediğim]de affedileceğini bilseydim [kendisine yetmiş defadan] ziyâde [istiğfâr] dileyecektim. [Ömer] dedi ki: "Rasûlullâh -sav.-, onun [İbn Ubeyy] namazını kıldı ve daha sonra döndü. Çok geçmeden Berâe Sûresinin şu âyeti nâzil oldu: "Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma..."³² [Ömer] şöyle dedi: "Daha sonra Rasûlullâh -sav.- karşısında [gösterdiğim] o günkü cüretime şaşır-dım. Oysa Allah ve Rasûlu, en iyisini bilir."³³

Cüveynî, yukarıdaki hadis hakkında şu yorumu yapar: "Muhaddisler, bu hadisi ["kendisine yetmiş defadan ziyâde istiğfâr dileyecektim." lafızıyla] sahîh görmezler."³⁴ *Telhîs* adlı eserinde de bu hadisin zayıf olduğunu ve sahîh hadis kitaplarında tedvîn edilmediğini belirtir.³⁵ Oysa bu hadis, hem *Sahîhu'l-Buhârî*'de hem de *Sahîhu Muslim*'de³⁶ zikredilmektedir. *Burhân* şârihi Ebyârî, Cüveynî'nin, bu hadisin sıhhatini inkâr edişi hakkında şunları söyler: ["Kendisine yetmiş defadan ziyâde istiğfâr dileyecektim" şeklindeki] bu lafız, sahîhtir ve sahîh hadis kitaplarında sâbittir. [Örneğin] Müslim, bu hadisi *Sahîh*'inde zikretmiştir."³⁷ *Burhân* muhakkiki Abdulazîm ed-Dîb de söz konusu hadisin *Sahîhu'l-Buhârî*'de rivâyet edildiğine dikkat çekmektedir.³⁸

2. Cüveynî, "li'ân/mulâ'ane" hakkında Hz. Peygamber'den sadece 'Uveymir el-'Aclânî kıssasının vârid olduğunu öne sürer.³⁹ Oysa bu konuda, Hilâl b. Umeyye kıssası da vârittir.⁴⁰ Ebyârî, Cüveynî'nin söz konusu iddiasını şu sözlerle reddeder:

[Bu konuda] hem el-'Aclânî kıssası, hem de Hilâl b. Umeyye el-Vâkıfî hadisi rivâyet edilmiştir. O [Hilâl b. Umeyye], Tebûk gazvesine katılmayan ve Allah'ın tövbelerini kabul ettiği üç kişiden biridir. Onun kıssası, hadis âlimleri (*muhaddisûn*) nezdinde meşhûrdur.⁴¹

3. Ebû Seleme'nin oğlu Ömer'den⁴² şu hadis rivâyet edilmiştir:

32 et-Tevbe 9/84.

33 Buhârî, "Cenâiz," 84.

34 Cüveynî, *Burhân*, 1:170.

35 İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Me'âli Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *et-Telhîs fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasen Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 229.

36 Muslim, "Fedâilu's-sahâbe," 25.

37 'Alî b. İsmâ'il Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. 'Alî b. 'Abdurrahmân Bessâm el-Cezâirî (Kuveyt: Dâru'd-Diyâ', 2011), 2:309-310.

38 Dîb, *İmâmu'l-Harameyn*, 126-127.

39 Cüveynî, *Burhân*, 1:136.

40 Hadis için bkz. Buhârî, "Tefsîr," 3.

41 Ebyârî, *Tahkîk*, 2:86.

42 Ebû Seleme'nin oğlu Ömer, Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme'nin oğludur; yani, Hz. Peygamber'in üvey oğludur.

Bir gün Rasûlullâh -sav.- ile bir yemek yedim. Tabağın farklı taraflarından yiyordum. Bunun üzerine Rasûlullâh bana “Önünden ye.” dedi.⁴³

Cüveynî, bu hadiste muhâtabın İbn Abbâs olduğunu söyler.⁴⁴ Halbuki *Sahîhu'l-Buhârî* ve *Sahîhu Muslim* gibi sahîh hadis kitaplarında söz konusu muhâtabın, Ömer b. Ebî Seleme olduğu belirtilir.⁴⁵

4. Cüveynî, “Ümmetime ağır geleceğinden endişe etmeseydim, her namazla birlikte misvâkı emreder ve yatsı namazını, gecenin yarısına ertelerdim.” şeklindeki hadisin “sahîh” olduğunu ifâde eder.⁴⁶ Nevevî'ye (ö. 676/1277) göre bu şekildeki hadis, lafız itibâriyle “bilinmeyen münker bir hadis”tir.⁴⁷ Nevevî, hem Cüveynî'nin, hem de Gazâlî'nin, söz konusu “münker hadis”i eserlerine aldığına⁴⁸ değindikten sonra, Cüveynî özelinde şu tenkidi yapar: “İmâmu'l-Haremeyn'in, “Bu, sahîh bir hadistir.” [şeklindeki] sözü makbûl değildir. Buna aldanma (*iğtirâr*)”⁴⁹ Nevevî'ye göre bu hadisin sahîh olan rivâyetinde “...gecenin yarısı...” ibaresi yerine “...gecenin üçte biri...” ibaresi bulunmaktadır. Nitekim o, -Tirmizî'nin *Sunen*'i gibi hadis kitaplarını referans alarak- hadisin sahîh olan rivâyetini şu şekilde aktarır:

“Ümmetime ağır geleceğinden endişe etmeseydim, her namazla birlikte misvâkı emreder ve yatsı namazını gecenin üçte birine ertelerdim.”⁵⁰

Ancak söz konusu hadisin, Cüveynî'nin zikrettiği versiyonuyla da hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Meselâ Hâkim ve Beyhakî “...gecenin yarısı...”; Ahmed b. Hanbel “...gecenin üçte biri veya gecenin yarısı (*şatr*)...”; İbn Mâce “...gecenin üçte biri veya gecenin yarısı...”; hatta Tirmizî

43 Buhârî, “Et'ime,” 2, 3; Muslim, “Eşribe,” 108, 109.

44 Cüveynî, *Burhân*, 1:109; *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. 'Abdul'azîm Mahmûd Dîb (y.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007), 17:407.

45 Bkz. Buhârî, “Et'ime,” 2, 3; Muslim, “Eşribe,” 108, 109.

46 Cüveynî, *Nihâye*, 2:21.

47 Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb* (y.y.: Dâru'l-Fikr, t.y.), 3:56.

48 Bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazâlî Tûsî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm (Kâhire: Dâru's-Selâm, 1417), 2:18.

49 Nevevî, *Mecmû'*, III, 56. Nevevî, Cüveynî'nin bir hadis hakkındaki değerlendirmesine ise katılır. Nitekim bununla ilgili olarak şunları söyler: “İmâmu'l-Haremeyn, *el-Esâlib* adlı kitabında, bu hadisin zayıf olduğu hususunda hadis ehlinin icmâ' ettiğini nakleder. Bu, onun dediği gibidir; hadisin zayıf olduğu açıktır.” Bkz. Nevevî, *Mecmû'*, 2:23.

50 Nevevî, *Mecmû'*, 3:56. Nitekim Tirmizî, “...gecenin üçte biri...” ibâresinin zikredildiği hadisin “hasen sahîh” olduğunu belirtmektedir. Bkz. Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Tahâret,” 18. Hadisin bu versiyonu için ayrıca bkz. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb Arnâût, Âdil Murşid (y.y.: Muessesetu'r-Risâle, 2001), 2:272; 'Abdullâh b. 'Abdurrahmân Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm Esed (Riyâd: Dâru'l-Muğnî, 2000), 2:901.

bile "...gecenin üçte biri veya gecenin yarısı..." ibâresi ile tahrîç etmişlerdir.⁵¹ Bu bilgilere göre Hâkim, mezkûr versiyonuyla hadisi "Buhârî ve Muslim'in şart[lar]ına uygun sahîh [hadis]" ve "'illeti olmayan [hadis]" şeklinde betimlemektedir.⁵²

5. Cüveynî, Hz. Peygamber'in Besmele'yi de dâhil ederek Fâtîha suresini yedi âyet olarak saydığı şeklindeki hadisin Buhârî tarafından rivâyet edildiğini ifade etmektedir.⁵³ Oysa Buhârî'de böyle bir hadis geçmemektedir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

İmâm [Cüveynî], *en-Nihâye'*de [şunu] söylemiştir -ki Gazâlî *el-Vasît* [adlı eserin]de, Muhammed b. Yahyâ da *el-Muhît* [adlı eserin]de kendisine tâbi olmuştur: "el-Buhârî, Nebî'nin -sav.- "Fâtîhatu'l-Kitâb"ı yedi âyet olarak ve "Bismillah"ı da bu surenin bir âyeti olarak saydığı rivâyet etmiştir." [İbn Hacer der ki:] "Bu, fâhiş hatalardandır. en-Nevevî [de *el-Mecmû'* adlı eserinde şöyle] demiştir: Buhârî, ne *Sahîh*'inde ne de *Tarih*'inde böyle bir hadis rivâyet etmiştir."⁵⁴

III. "Mu'âz Hadisi"ne Dâir Teknik Meseleler ve Cüveynî'nin Bu Hadis Hakkındaki Değerlendirmesi

Bu bölümde, ilk olarak Mu'âz hadisi ve Mu'âz hadisine ilişkin birtakım teknik bilgiler; ikinci olarak da özelde Cüveynî'nin, genelde ise diğer fıkıh usûlü bilgilerinin bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri ele alınacaktır.

A. "Mu'âz Hadisi"nin Kaynakları ve İsnâd Zinciri

Rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e [vâli olarak] gönderdiğinde, aralarında -hadis kaynaklarında kısmen farklılıklar taşıyan- şöyle bir diyalog geçmiştir:

- Hz. Peygamber: [Sana hukûkî bir olay intikâl edince] nasıl hükmedeceksin?
- Mu'âz b. Cebel: Allah'ın Kitâb'ı[nda bulunan hükümler] ile hükmedeceğim.
- Hz. Peygamber: [Bu hukûkî olayın hükmü] Allah'ın *Kitâb*ında bulunmazsa [nasıl hükmedeceksin]?

51 Hâkim Nisâbüri, *el-Mustedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ' (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1:245; Ahmed b. Huseyn b. 'Alî Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ' (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1:57, 58; Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulkâkî (y.y.: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, t.y.), "Salât," 8; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12:374; Tirmizî, "Salât," 124.

52 Bkz. Hâkim, *Mustedrek*, 1:245.

53 Cüveynî, *Nihâye*, 2:137.

54 Ahmed b. Alî İbn Hacer Askalânî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi 'iyyi'l-kebîr* (y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1989), 1:573.

- Mu'âz b. Cebel: Rasûlullâh'ın -sav.- *Sünneti*[nde bulunan hükümler] ile hükmedeceğim.
- Hz. Peygamber: [Söz konusu hukûkî olayın hükmü] Rasûlullâh'ın *Sünnet'*inde -sav.- bulunmazsa [nasıl hükmedeceksin]?
- Mu'âz b. Cebel: Re'yimle hükmedeceğim.
- Hz. Peygamber: Rasûlullâh'ın rasûlünü muvaffak eden Allah'a hamdolsun.

“Mu'âz hadisi” olarak bilinen bu hadis, *Sahîhayn*'da geçmemekte; ancak Tirmizî'nin *Sunen'i*,⁵⁵ Ebû Dâvûd'un *Sunen'i*,⁵⁶ Ahmed b. Hanbel'in *Musned'i*,⁵⁷ Dârimî'nin *Sunen'i*,⁵⁸ Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir'i*⁵⁹ ve Beyhakî'nin *es-Sunenu'l-kubrâ'sı*⁶⁰ ile *es-Sunenu's-suğrâ'sı*⁶¹ gibi kaynaklarda zikredilmektedir.⁶²

Bu kaynaklara göre “Mu'âz hadisi”nin isnâd zinciri şu şekillerdedir:

- Tirmizî, “Mu'âz hadisi”ni, şu iki isnâdla rivâyet eder:
 - (1) Hennâd > Vekî > Şu'be > Ebû 'Avn es-Sekafî > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın öğrencileri (*ashâb*)...⁶³
 - (2) Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer ile 'Abdurrahmân b. Mehdî > Şu'be > Ebû 'Avn > -el-Muğîre b. Şu'be'nin yeğeni- el-Hâris b. 'Amr > Hıms'lı bazı insanlar > Mu'âz...⁶⁴
- Ebû Dâvûd, hadisi şu iki isnâdla rivâyet eder:
 - (1) Hafs b. Ömer > Şu'be > Ebû 'Avn > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz b. Cebel'in Hıms'lı bazı öğrencileri...⁶⁵
 - (2) Musedded > Yahyâ > Şu'be > Ebû 'Avn > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz b. Cebel'in bazı öğrencileri > Mu'âz b. Cebel...⁶⁶

55 Tirmizî, “Ahkâm,” 3.

56 Ebû Dâvûd Suleymân b. Eş'as Ezdî Sicistânî, *Sunenu Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y.), 3:303.

57 “Mu'âz hadisi,” Ahmed b. Hanbel'in *Musned'*inde üç şekilde rivâyet edilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, 36:333; 36:382; 36:416.

58 Dârimî, *Sunen*, 1:267.

59 Ebû'l-Kâsum Suleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd Selefi (Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994), 20:170.

60 Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10:195.

61 Beyhakî, *es-Sunenu's-suğrâ*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn el-Kal'acî (Pakistan: Câmî'atu'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, 1989), 4:130.

62 Dârekutnî de “Mu'âz hadisi”ni eserinde zikretmiştir. Bkz. Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer Dârekutnî, *el-İlelu'l-vârîde fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh (Riyâd: Dâru Taybe, 1985), 6:88.

63 Tirmizî, “Ahkâm,” 3.

64 Tirmizî, “Ahkâm,” 3.

65 Ebû Dâvûd, *Sunen*, 3:303.

66 Ebû Dâvûd, *Sunen*, 3:303.

- Ahmed b. Hanbel, hadisi şu üç isnâdla rivâyet eder:

(1) Muhammed b. Ca'fer > Şu'be > Ebû 'Avn > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın Hıms'lı bazı öğrencileri > Mu'âz...⁶⁷

(2) Vekî' > Şu'be > Ebû 'Avn es-Sekafî > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın bazı öğrencileri...⁶⁸

(3) 'Affân > Şu'be > Ebû 'Avn > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın Hıms'lı bazı öğrencileri > Mu'âz...⁶⁹

- Dârimî, "Mu'âz hadisi"ni şu isnâdla rivâyet eder:

Yahyâ b. Hammâd > Şu'be > [Ebû 'Avn] Muhammed b. 'Ubeydullâh es-Sekafî > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın Hıms'lı bazı öğrencileri > Mu'âz...⁷⁰

- Taberânî, hadisi şu isnâdla rivâyet eder:

Ahmed b. 'Amr Katirânî > Suleymân b. Harb > Şu'be > Ebû 'Avn es-Sekafî > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz b. Cebel...⁷¹

- Beyhakî, söz konusu hadisi *es-Sunenu's-suğrâ'*nda şu isnâdla rivâyet eder:

Ebû Bekr Muhammed b. El-Hasen b. Fûrek > 'Abdullâh b. Ca'fer > Yûnus b. Habîb > Ebû Dâvûd > Şu'be > Ebû 'Avn es-Sekafî > Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın Hıms'lı öğrencileri...⁷² -Bir diğer rivâyette- Mu'âz'ın Hıms'lı öğrencileri > Mu'âz.⁷³

- Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ'*nda ise hadisi iki isnâdla rivâyet eder. Bunlardan ilki, *es-Sunenu's-suğrâ'*dakiyle aynıdır.⁷⁴ İkincisinin isnâdı şöyledir:

Ebû 'Alî er-Rûzbârî > Muhammed b. Bekr > Ebû Dâvûd es-Sicistânî > Mu-sedded > Yahyâ > Şu'be > Ebû 'Avn > el-Hâris b. 'Amr > Mu'âz'ın bazı öğrencileri > Mu'âz b. Cebel...⁷⁵

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, "Mu'âz hadisi"nin isnâdlarının, Şu'be ve yukarısında [Şu'be > Ebû 'Avn es-Sekafî > el-Hâris b. Amr > Mu'âz'ın Hımslı öğrencilerinden...; -bazı rivâyetlerde ise- onlar da Mu'âz'dan...] birleştiği ve bu kişilerin "müşterek râviler" olduğu neticesine varmak mümkündür. Ancak İbn Hacer 'Askalânî'nin aktardığı kadarıyla "İbnu'l-Kayserânî"

67 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 36:333.

68 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 36:382.

69 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 36:416.

70 Dârimî, *Sunen*, 1:267.

71 Taberânî, *Mu'cem*, 20:170. Ulaşabildiğimiz kaynakların tümünde Hâris b. 'Amr, "Mu'âz'ın öğrencileri"nden veya "Mu'âz'ın Hıms'lı bazı öğrencileri"nden rivâyet ederken; Taberânî'nin *Mu'cem*'inde, doğrudan Mu'âz'dan rivâyet etmiştir. Bkz. Taberânî, *Mu'cem*, 20:170

72 Beyhakî, *es-Sunenu's-suğrâ'*, 4:130.

73 Beyhakî, *es-Sunenu's-suğrâ'*, 4:130.

74 Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ'*, 10:195.

75 Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ'*, 10:195.

olarak bilinen İbn Tâhir [el-Makdisî] (ö. 507/1113), bu hadise dâir yazdığı müstakil eserinde,⁷⁶ yukarıdaki isnâd zincirinin yanı sıra, başka bir isnâd zincirinden de bahsetmiştir. İbn Hacer'in, İbn Tâhir'den iktibâs ettiği ilgili pasaj şöyledir:

Bil ki bu hadisi, büyük ve küçük müsnedlerde araştırdım. İlim ehlin-den karşılaştıklarına sordum. Bunun için sadece iki isnâd zinciri bul[abil]dim. Bunlardan biri Şu'be'nin isnâd zinciri; diğeri ise Muhammed b. Câbir'den; onun da Eş'as b. Ebî's-Şa'sâ'dan; onun da Sakîf'li bir adamdan; onun da Mu'âz'dan [rivâyet ettiği] isnâd zinciridir. Her ikisi de sahîh değildir.⁷⁷

Ancak temel hadis kaynaklarında yaptığımız araştırmalar sonucunda, İbn Tâhir [el-Makdisî'nin] bahsettiği isnâd zincirine rastlayamadık.

B. "Mu'âz Hadisi"nin Tahlîli

"Mu'âz hadisi," genel itibariyle şu üç 'illetten ötürü zayıf bulunmuştur.

1. Hadis, *mürsel*dir/*muttasıl* değildir.

Yukarıdaki isnâd zincirlerinin bazılarında görüldüğü gibi, Mu'âz'ın Hıms'lı öğrencilerinin, hadisi rivâyet ettikleri sahâbînin kimliğiyle ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Bu durum, rivâyet zincirinde sahâbînin atlandığı (*mürsel*) ve bu nedenle rivâyet zincirinde bir kopukluk olduğu (*munkatı'*) anlamına gelmektedir. Nitekim Tirmizî, Taberânî ve Dârekutnî gibi hadisçiler, hadisin *muttasıl* olmayıp⁷⁸ *mürsel* olduğunu⁷⁹ açıkça belirtmişlerdir. Buna mukâbil Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), -ileride, kendisinden iktibâs edeceğimiz pasajda görüleceği üzere- "Mu'âz hadisi"nin *muttasıl* olduğunu ifâde etmiştir.⁸⁰

2. Mu'âz'ın öğrencilerinin kim oldukları belirsizdir (*mechûl*).

3. Senette bulunan Hâris b. 'Amr tanınmamaktadır (*mechûlu'l-hâl*).

İbn Hazm (ö. 456/1064) ve İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201) gibi âlimler, bu son iki 'illetten ötürü "Mu'âz hadisi"ni reddetmektedirler. İbn Hazm hadisin, söz konusu isnâd zinciri dışında hiçbir râvi tarafından rivâyet edilmediğini; bu hadisin râvilerinin *mechûl* bir topluluk" olduğunu; senette adı geçen Hâris b. 'Amr'ın da kimliğinin ve hâlinin bilinmediğini; hadisin, onun rivâyeti dışında bize intikâl etmediğini söyleyerek hadisin "sâkat olduğu" hükmüne varmaktadır. Hatta daha da ileri giderek Hâris b. 'Amr aleyhinde ağır ithâmlarda bulunmakta ve "bütün hükümlerin dinde beyân edildiği" gerekçesiyle "Mu'âz

76 Biz İbn Tâhir'in böyle bir eserine ulaşamadık.

77 İbn Hacer, *Telhîs*, 4:447.

78 Bkz. Tirmizî, "Ahkâm," 3.

79 Bkz. Taberânî, *Mu'cem*, 20:170; Dârekutnî, *İlel*, 6:88.

80 Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkîh*, thk. 'Âdil b. Yûsuf Çarâzî (es-Su'ûdiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421), 1:471.

hadisinin” “açık bir yalan ve uydurma” olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Kezâ İbnu'l-Cevzî, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Bütün fukahâ, bu hadisi kitaplarında zikretmiş ve buna itimâd etmişlerse de bu, sahîh olmayan bir hadistir. Hayatım üzerine yemin ederim ki manası sahîh olsa da sübûtu bilinmiyor; çünkü Hâris b. 'Amr ve Mu'âz'ın Hıms'lı öğrencileri bilinmiyorlar. İsnâd zinciri böyle olan bir hadis, hiçbir surette sâbit olmaz.⁸²

Buna karşı “Mu'âz hadisi”ne yönelik tenkitlerin isâbetli olmadığı belirtilmiş ve bu minvâlde birtakım açıklamalara ihtiyaç duyulmuştur. Söz gelimi Cessâs (ö. 370/981), Mu'âz'ın ashâbının mechûl olmasının bir zararı olmadığını; onların güvenilir (*sikât*) kişiler olduğunu ve rivâyetlerinin makbûl olduğunu ifâde etmiştir.⁸³ Aynı şekilde Hafîb el-Bağdâdî, bir taraftan Mu'âz'ın öğrencilerinin güzel meziyetlerle donanmış güvenilir kişiler olduklarını; diğer taraftan “Mu'âz hadisi”nin *muttasıl* versiyonunun da bulunduğunu ifâde etmekte ve hadisin, âlimler tarafından “sahîh” addedildiğini belirtmek üzere şöyle söylemektedir:

Şayet muhâlif biri, “Bu haber sahîh değildir; çünkü, isimleri zikredilmeyen Hıms'lı bazı insanlardan rivâyet edilmiştir ki onlar da mechûldürler.” [şeklindeki bir] sözle itirâz ederse cevap [şöyle verilir]: “Hâris b. 'Amr'ın, [hadisi], Mu'âz'ın öğrencilerinden Hıms'lı bazı insanlardan [rivâyet ettiğini] söylemesi,” hadisin meşhûr, râvilerinin de çok olduğuna delâlet eder. Ayrıca Mu'âz'ın fazîleti ve zühdü bilinir. Onun öğrencilerinin zâhir hâlleri dindarlık, güvenilirlik, zühd ve salâhtır. “Bu hadisi, 'Ubâde b. Nuseyy'in, 'Abdurrahmân b. Ğanm'dan; onun da Mu'âz'dan rivâyet ettiği” de söylenmiştir. Bu [durumda söz konusu isnâd], *muttasıl* bir isnâttır ve râvileri de sika olarak bilinirler.⁸⁴ Bunun yanı sıra ilim ehli, [söz konusu] hadisi kabul etmiş ve bunu delîl olarak kullanmıştır (*ihdicâc*)... Bu hadisler (“Vârise vasiyyet yoktur.”; “Diyet 'âkileye âittir.” gibi...), isnâd cihetiyle sâbit olmasalar da herkes tarafından [kabul edilip] bunlarla delil getirilince, bunlar ilim ehli nezdinde [sahîh kabul edilmiş ve] bunların sahîh kabul edilmesiyle [de], [artık] bunlara isnâd aramaya ihtiyaç

81 Ebû Muhammed b. 'Alî b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm Zâhirî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.), 7:111-113; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, t.y.), 1:82.

82 Cemâluddîn Ebû'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Alî Cevzî, *el-İlelu'l-mutenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdu'l-Hakk el-Eserî (Faysal Âbâd: İdâretu'l-'Ulûmi'l-Eseriyye, 1981), 2:273.

83 Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cessâs Râzî, *Usûlu'l-Cessâs (el-Fusûl fî'l-usûl)*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 2:222.

84 Elbânî, yukarıdaki isnâd zincirinin de sahîh olmadığını ifade eder ve bu yönde deliller serdeder. Geniş bilgi için Bkz. Elbânî, *Silsile*, 2:275-276.

duymamışlardır. Aynı şekilde herkes, “Mu‘âz hadisi”yle delil getirince, buna isnâd aramaya ihtiyaç duymamışlardır.⁸⁵

“Mu‘âz’ın öğrencilerinin meçhul oldukları” iddiasını kabul etmeyenlerden biri de İbn Kayyim el-Cevziyye’dir (ö. 751/1350). Hatîb el-Bağdâdî’ye muvâfık olarak o da, Mu‘âz’ın bütün öğrencilerinin “‘ilim,” “‘dindârlık,” “‘fazîlet” ve “‘takvâ” ile bilindiğini ve onlardan hiç kimsenin töhmet altında bulunmadığını; kezâ “Mu‘âz hadisi”nin “mana” itibâriyle “sahîh bir hadis” olduğunu söylemektedir.⁸⁶

Çağdaş hadis araştırmacılarından Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu gerekçeleriyle uzun uzun anlatmaya çalışmaktadır.⁸⁷ Ona göre hadis, mürsel olması ve Hâris b. ‘Amr’ın meçhûl olması sebebiyle sahîh değildir.⁸⁸ Ayrıca Elbânî, [*Tarih* adlı eserinde] Buhârî, Tirmizî, ‘Ukaylî, Dârekutnî, İbn Hazm, İbn Tâhîr [el-Makdisî], İbnu’l-Cevzî, Zehebî, [Tâcuddîn] Subkî ve İbn Hacer [el-‘Askâlânî] gibi âlimlerin, hadisin zayıf olduğunu açıkça belirttiklerini ve bunun, şüpheleri ortadan kaldırmak için yeterli olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹ Bu bağlamda o, Kevserî’nin “Mu‘âz hadisi”nin sıhhatine yönelik değerlendirmelerini gerekçeleriyle reddetmekte ve Kevserî’yi ağır bir biçimde eleştirmektedir.⁹⁰

Bütün bu yorumlar ve değerlendirmeler cerh ve ta‘dillerin; buna bağlı olarak bir hadis hakkında hüküm vermenin, ictihâdî ve subjektif olduğunu göstermektedir.⁹¹

C. Cüveynî ile Diğer Usûlcülerin “Mu‘âz Hadisi” Hakkındaki Değerlendirmeleri

Cüveynî, *Telhîs* ve ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı *Burhan* adlı eserlerinde,⁹² “Mu‘âz hadisi” hakkında farklı ve karmaşık değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun, “Mu‘âz hadisi” hakkındaki değerlendirmelerini: (1) “Mu‘âz hadisi”yle “istidlâlde bulunmayı elverişli görüp görmediği”; (2)

85 Hatîb Bağdâdî, *el-Fakîh*, 1:470.

86 Bkz. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim Cevziyye, *İ‘lâmu’l-muvakki‘în ‘an Rabbi’l-‘âlemîn*, thk. Muhammed ‘Abdusselâm İbrâhîm (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1991), 1:154-155. Hadisin şâhitlerinin bulunduğu, medlûlu/manası itibariyle başka uygulamalar ve rivayetlerle desteklendiği ve ulemânın kabul ile karşılayıp ihticâta bulduklarına dâir bilgi için bkz. Şaban Çiftçi, “Hadis Eğitiminde Usul-Pratik Bütünlüğü “Muâz Hadisi” Örneği,” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, sy. 2 (2015):61-63.

87 Elbânî, *Silsile*, 2:274-286.

88 Elbânî, *Silsile*, 2:285.

89 Elbânî, *Silsile*, 2:285

90 Geniş bilgi için bkz Elbânî, *Silsile*, 2:277-284.

91 Bkz. Mehmet Emin Özafşar, “Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mâhiyeti,” *İslâmiyât* I, sy. 3 (1998):45; Çiftçi, “Hadis Eğitiminde Usul-Pratik Bütünlüğü “Muâz Hadisi” Örneği,” 62-63.

92 Cüveynî’nin, son dönemlerde yazmış olduğu eserlerinin kronolojik sırası için bkz. Sevgili, *Cüveynî’nin Kıyas Anlayışı*, s. 5, dip:13.

“Mu‘âz hadisi”ni sahîh kabul edip etmediği” şeklinde iki açıdan ele almak mümkündür.

(1) Cüveynî *Telhîs*’in farklı yerlerinde, “Mu‘âz hadisi”nin “hâber-i vâhid” olduğunu belirtir ve bu sebeple hadisi istidlâlâle elverişli bulmaz.⁹³ Meselâ bir yerde şunları söyler: “Bu, “âhâd” haberlerdendir. Buna tutunmak (*istidlâl*), tartışmaya açıktır (وهذا من أخبار الأحاد وفي التمسك به نظر).”⁹⁴ Cüveynî, haber-i vâhid olduğunu kabul ettiği hâlde “Mu‘âz hadisi”yle *kıyâsı* temellendirmeye çalışan Taberî’ye (ö. 310/923) de şu itirâzı yöneltir:

Bu, büyük bir hatadır. *İctihâd* bölümünde, “[*kıyâs* gibi] şer‘î delillerin kaynak oluşunun (*usûlu edilleti’ş-şer*“), sadece kesin bilgi (‘ilm) gerektiren “kat‘î deliller” ile sâbit olduğunu zikredeceğiz [yani; haber-i vâhid özelliği taşıyan “Mu‘âz hadisi” gibi zannî deliller ile sâbit olmaz]. Bunun dışında bir görüş benimseyenler, büyük bir yanılğı içerisindedir.⁹⁵

Telhîs’te, “haber-i vâhid” özelliği taşıyan “Mu‘âz hadisi”yle istidlâlîn câiz olmadığı görüşünde olan Cüveynî, *Burhân*’da “haber-i vâhid”in epistemolojik değerini arttırmaya ve böylece Mu‘az hadisinin kıyası temellendirmek için elverişli olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır; zira ona göre “haber-i vâhid,” şu yaklaşımın dikkate alınmasıyla, dolaylı yoldan “kat‘î delil” derecesine yükselilecektir:

Tevâtür yoluyla biliyoruz ki şayet Rasûlullâh -sav.- Mu‘âz’a, re’y ile amel etmenin câiz olduğunu haber verse; Mu‘âz da kendilerine gönderilen [insan]lara, ‘Nebî, hukûkî [bir] olay[ın hükmü] *Kitap* ve *Sünnette* bulunmadığı taktirde re’y ile amel etmenin vâcip olduğunu bana bildirdi’ [şeklinde] haber verse, [söz konusu] insanlar, Mu‘âz’a tâbi olacaktır. [Yine] şayet [Ebubekir] es-Sıddık veya Sahâbenin önde gelenlerinden biri, şâhitler huzurunda, ‘Rasûl’ün *kıyâsı* ve *kıyâsla* amel etmeyi meşrû kıldığını’ rivâyet etse, haberin kendilerine ulaşmadığı kişiler, bunu kabul edecekler ve derhâl *kıyâsa* yönelip bunu geliştireceklerdir.⁹⁶

93 Bkz. Cüveynî, *Telhîs*, 202.

94 Cüveynî, *Telhîs*, 263.

95 Cüveynî, *Telhîs*, 454. Aslında Cüveynî’nin, “asl” ile “delil”i arasında gözettiği bu epistemolojik dengeyi birçok yerde görmek mümkündür. Meselâ “Ümmetim sapıklık üzerine *icmâ*’ etmez.” hadisi, *icmâ*’ın kaynak değerini gösteren bir “delil” olarak sunulmaktadır. Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:262. Ancak Cüveynî, “haber-i vâhid” olduğu gerekçesiyle söz konusu hadisin, *icmâ*’ gibi “şer‘î bir asla” kaynaklık edemeyeceği görüşündedir. Bkz. Cüveynî, *Burhân*, 1:262. Zira ona göre “haber-i vâhid” zan; “şer‘î asl” ise kesinlik ifade eder.

96 Cüveynî, *Burhân*, 2:17.

Bu yaklaşım sâyesinde Cüveynî, *kıyâsın* “Mu‘âz hadisi”yle istidlâlini câiz görür.⁹⁷ Bu minvâlde Gazâlî, Hz. Peygamber’in, vâlileri aracılığıyla beldelere yolladığı sahîfelerde “*kıyâs*la amel edileceği” hükmünün yer alması durumunda, belde halkının bir kişinin haberiyle yetinecekleri şeklinde bir kurgulamadan daha bahseder.⁹⁸ Bunlara mukâbil *Burhân* şârihi Ebyârî, diğer “haber-i vâhid”lere uyarlanabileceği endişesinden ötürü Cüveynî'nin söz konusu yaklaşımını doğru bulmaz.⁹⁹

(2) *Telhîs*'e, özellikle de *Burhân*'a bakıldığında Cüveynî'nin, “Mu‘âz hadisi”ni sahîh kabul ettiği görülmektedir. Örneğin o, *Telhîs*'in bir yerinde “Bu, “sahîh” bir hadistir; kabûl görmüştür.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁰⁰ *Kitâbu'l-ictihâd* adlı eserinde de söz konusu hadisin, ümmetin kabûlüne mazhar olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ *Burhân*'da ise değerlendirmelerini daha ileri düzeye taşımakta ve bu bağlamda “Mu‘âz hadisi”nin, sahîh hadis kitaplarında tedvîn edildiği; sıhhati üzerinde ittifâk bulunduğu ve buna te'vîl ilişmediği yorumunu yapmaktadır.¹⁰²

Diğer usûl bilginlerine gelince, Cessâs (ö. 370/981), Bâcî (ö. 474/1081), Şîrâzî (ö. 476/1083), Sem‘ânî (ö. 489/1096) ve Gazâlî (ö. 505/1111) gibi usûlcülerin, “Mu‘âz hadisi” hakkındaki değerlendirmeleri birbirine yakındır. Bütün bu değerlendirmeler, Mu‘âz hadisinin, usûlcüler nezdinde makbûl görüldüğünde birleşmektedir. Söz konusu değerlendirmelerden bazıları şöyledir: “Mu‘âz hadisi,” insanların/ümmetin/âlimlerin kabûlüne mazhar olmuştur.”¹⁰³ “Bu mesâbedeki bir hadisin, munkatı‘/mürsel olmasının ve râvilerinin mechûl olmasının bir sakıncası yoktur.”¹⁰⁴ “Bu hadisi, hiç kimse reddetmemiş,

97 Cüveynî, *Burhân*, 2:17.

98 Bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Gazâlî et-Tûsî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, thk. Muhammed Hasen Heyto (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsara, 1998), 430.

99 Ebyârî'nin Cüveynî'nin kurgulamasına itirazları hakkında geniş bilgi için bkz. Ebyârî, *Tahkîk*, 3:64-65.

100 Cüveynî, *Telhîs*, 453. Cüveynî, yukarıdaki değerlendirmesinin devamında, *Telhîs*'teki genel yaklaşımına aykırı bir şekilde, “Mu‘âz hadisi”nin, “*kıyâsın* ispatında açık (*sarih*) bir hadis” olduğunu söyler. Bkz. Cüveynî, *Telhîs*, 453. Öyle anlaşılıyor ki Cüveynî'nin konuya ilişkin yaklaşımı pek tutarlı değildir.

101 İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh Cüveynî, *Kitâbu'l-ictihâd*, thk. Abdülhamîd Ebû Zunejr (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1987), 74.

102 Cüveynî, *Burhân*, 2:17.

103 Cessâs, *Usûl*, 2:222; Ebû'l-Velîd Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmî'l-usûl*, thk. Abdülmecîd Türkî (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008), 2:585-586; Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî Şîrâzî, *et-Tefsîrâ fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasen İsmâîl (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 250; Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed Sem‘ânî, *Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasen İsmâîl (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 2:94; Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Suleymân el-Eşkar (Dımaşk: Muessesetu'r-Risâle, 2012), 2:266-267.

104 Cessâs, *Usûl*, 2:222; Bâcî, *İhkâm*, 2:586. Gazâlî de böyle bir hadisin mürsel olmasının bir mahzurunun olmadığını belirtir. Gazâlî, *Mustasfâ*, 2:267.

ta'n etmemiş ve inkâr etmemiştir." ¹⁰⁵ "Böyle bir hadisin isnâdını araştırmak gerekli değildir." ¹⁰⁶

Bu örnek değerlendirmeler, "Mu'âz hadisi"nin usûlcüler nezdinde "makkûl" addedildiğini gösterdiği gibi hadisin, usûl terminolojisi ve mantalitesi içerisinde genel bir argüman olarak benimsendiğine işaret etmektedir. ¹⁰⁷ Hatta Pezdevî (ö. 482/1089) "Bu, sahîh bir nasıdır." sözüyle, ¹⁰⁸ hadisin mürsel ve ğarîb olmadığını düşünmekte ¹⁰⁹ ve bunu sahîh olarak değerlendirmektedir. Ancak "hadisin, munkatî'/mürsel olmasının ve râvilerinin meçhûl olmasının sakınca arz etmediği" gibi değerlendirmeler, her ne kadar usûl terminolojisi ve mantalitesi açısından yorumlanmaya açık olsa da ¹¹⁰ "hadisin ta'n edilmediği/reddedilmediği/inkâr edilmediği" ve "isnâdının araştırılmasının gerekli olmadığı" gibi değerlendirmeler, ne vâkıya ne de hadis tekniğine uygun gözükmemektedir.

Daha spesifik bir perspektifle bakıldığında, söz konusu hadisin, "mürsel olduğu ve mürsel hadislerin Şâfi'î'ye göre hüccet olmadığı"; yine "umûmu'l-belvâ özelliği taşıyan bir haber-i vâhid olduğu ve bu gibi haberlerin Ebû Hanîfe'ye göre hüccet olmadığı" şeklinde iki itiraz dile getirilir. ¹¹¹ İlk itiraz, "Mu'âz hadisinin ümmet tarafından kabul edilen bir hadis olduğu ve bu tür hadislerin hüccet addedildiği"; ¹¹² ikinci itiraz ise "hadisin, umûmu'l-belvâ özelliği taşımasının, onun mütevâtîr olmasını gerektirmediği" şeklinde cevap verilir. ¹¹³ Bu ikinci cevap, Hanefî usûlcülerin, "umûmu'l-belvâ özelliği taşıyan haber-i vâhidlerin reddedilmesi ve haber-i vâhidin kabûlü için ilgili haberin, umûmu'l-belvâ özelliği taşıması gerektiği" şeklindeki yaklaşımlarına verilen bir cevap mesâbesindedir. Zira umûmu'l-belvâ özelliği taşıyan her bir

105 Cessâs, *Usûl*, 2:222; Bâcî, *İhkâm*, 2:586; Gazâlî, *Mustasfâ*, 2:266-267.

106 Bâcî, *İhkâm*, 2:586; Gazâlî, *Mustasfâ*, 2:266-267.

107 Abdülazîz Buhârî bu noktada, "hadis imâmları"nın bu hadisin isnadlarını kitaplarında zikrettiklerini ve kabûl ettiklerini belirtir. Bkz. 'Alâuddîn 'Abdul'azîz b. Ahmed Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Nâcî es-Suveyd (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2012), 3:402.

108 Ebû'l-'Usr Fahru'l-İslâm Alî b. Muhammed b. Huseyn Pezdevî, *Usûlu'l-Pezdevî*, thk. Nâcî es-Suveyd (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2012), 3:402 ['Abdul'azîz Buhârî'nin *Keşfu'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî* adlı eserinin içinde].

109 Pezdevî'nin ilgili sözünün açılımı için bkz. 'Abdul'azîz Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3:402.

110 Meselâ Hanefî usûlcülerin en önemlilerinden Cessâs, "mürsel hadis"i makkûl addettiklerini açıkça ifade etmektedir. Bkz. Cessâs, *Usûl*, 2:222. Keza -aşağıda geleceği üzere- "hadisin râvilerinin meçhûl olduğu" şeklindeki itirazlara da çeşitli cevaplar verilmiş ve gerekçeler serdedilmiştir.

111 Geniş bilgi için bkz. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi'l-usûl*, thk. Tâhâ Câbir Alvânî (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2011), 3:1172-1173; Seyfüddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2010), 2:269; 'Abdul'azîz Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3:401-402.

112 Söz konusu cevaba örnek olarak bkz. Râzî, *Mahsûl*, 3:1176; 'Abdul'azîz Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3:402.

113 Bkz. Râzî, *Mahsûl*, 3:1176.

haberini, -mucizede olduğu gibi- mütevâtir olma zorunluluğu bulunmamaktadır.¹¹⁴

IV. “Mu‘âz Hadisi” Çerçevesinde Cüveynî'nin Hadisçi Yönüne Dâir Tartışmalar

Cüveynî'nin hadisçi yönü, en çok “Mu‘âz hadisi” çerçevesinde tartışılmıştır. Bu nedenle aşağıda, Cüveynî'nin “Mu‘âz hadisi”yle ilgili değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelere yöneltilen eleştiriler tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Cüveynî; Şâfi'î'nin, *kıyâsı*, Mu‘âz b. Cebel'in hadisiyle temellendirdiğini¹¹⁵ ifâde ettikten sonra şunları kaydetmektedir:

[Bu] hadis, sahîh [hadis kitap]lar[ın]da (*sihâh*) tedvîn edilmiştir; sıhhati üzerinde ittifâk bulunmaktadır; buna te'vîl ilişmemektedir.¹¹⁶

Bu değerlendirmeler, harâretli birçok tartışmaya ve Cüveynî aleyhinde kimi ithâmlara kapı aralamıştır. Cüveynî'yi “Mu‘âz hadisi” çerçevesinde bilgisizlikle ithâm edenlerden biri, “İbnu'l-Kayserânî” olarak bilinen İbn Tâhir Makdisî'dir (ö. 507/1113). İbn Hacer el-‘Askalânî'nin aktardığı kadarıyla el-Makdisî, “Mu‘âz hadisi”ni ele aldığı müstakil eserinde, hadisin iki isnâdını bulabildiğini ve her iki isnâdın da sahîh olmadığını belirttikten sonra şunları söyler:

[Mu‘âz] hadis[iy]le ilgili olarak gördüğüm en çirkin söz, İmâmu'l-Haremeyn'in, fıkıh usûlü kitâbındaki [şu] söz[ü]dür: “Bu bâbta (*kıyâs* konusunda) dayanak, Mu‘âz'ın hadisidir.”¹¹⁷ ...Bu [söz], kendisinden [sâdir olmuş] bir yanlıgıdır (*zelle*). Şayet o, hadis ilmini bilseydi, bu yanlıgiya düşmezdi.¹¹⁸

İbn Hacer el-‘Askalânî, İbn Tâhir el-Makdisî'nin Cüveynî'ye yönelttiği bu ithâm hakkında şu yorumu yapar:

O [İbn Tâhir Makdisî], İmâmu'l-Haremeyn'e karşı saygısını bozmuştur. Bu ibâreden daha yumuşak bir tabir kullanabilirdi. Kaldı ki İmâmu'l-Haremeyn'in [Mu‘âz hadisi] değerlendirmesi, onun [İbn Tâhir'in] aktardığından daha vurguludur. Zira o [İmâmu'l-Haremeyn] şöyle demiştir: “[Bu] hadis, sahîh kitaplarda tedvîn edilmiştir; sıhhati üzerinde ittifâk bulunmaktadır; buna te'vîl ilişmemektedir.”¹¹⁹

114 Bkz. Râzî, *Mahsûl*, 3:1176.

115 Şâfi'î'nin, konu bağlamında söz konusu hadisi delil olarak zikrettiğiyle ilgili olarak bkz. Muhammed b. İdrîs Şâfi'î, *el-Umm* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 6:216-217.

116 Cüveynî, *Burhân*, 2:17.

117 Cüveynî'nin eserlerinde böyle bir söze rastlayamadık.

118 İbn Hacer 'Askalânî, *Telhîs*, 4:337.

119 İbn Hacer 'Askalânî, *Telhîs*, 4:337.

Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) İbn Tâhir'in, Hanbelî olduğu için Şâfi'î mezhebi müntesiplerini çokça çekiştirildiğini belirtir.¹²⁰ İbnu's-Subkî (ö. 771/1370) de, İbn Tâhir el-Makdisî'nin, Cüveynî'ye yüklenmeleriyle bilindiğini ifade etmektedir.¹²¹ İbn Tâhir el-Makdisî'den, Cüveynî'nin kişiliğini hedef alan ve onu tahkîr eden aşağıdaki olayın iktibâs edilmesi, söz konusu iddiaları kuvvetlendirmekte ve İbn Tâhir'in Cüveynî ile ilgili değerlendirmelerine ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir:

Ebû'l-Hasen b. Feddâl en-Nahvî (ö. 479/1086-87) Nisâbûr'a gelince, Ebû'l-Me'âlî el-Cüveynî ondan, kendi adına bir nahiv kitabı yazmasını ister. O da kitabı yazar ve buna "*el-İksîr*" adını koyar. Cüveynî, kendisine bin dînar vermeyi taahhüd eder ve kitabı İbn Feddâl'dan okumaya başlar. Okuma bitince İbn Feddâl, Cüveynî'nin taahhüd ettiği dînarı ya da bunun bir kısmını ödemesini günlerce bekler; fakat o hiçbir şey vermez. Bunun üzerine Cüveynî'ye 'taahhüd ettiğin dînarı ödemezsen seni hicvedeceğim' [şeklinde] haber yollar. Cüveynî de elçi aracılığıyla 'Taahhüdümü bozdum; itibârım/onurum sana feda olsun.' şeklinde bir cevap gönderir ve ona bir [tahıl] tanesi [bile] vermez.¹²²

İbn Tâhir el-Makdisî'nin, *el-Ensâbu'l-muttefika* adlı eserinde, Cüveynî ile alakası olmayan bir bağlamda şu kıssaya yer vermesi de, onun Cüveynî'ye ön yargılı olmasının bir yansıması olarak algılanabilir:

Ben, el-Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Alî el-Meyâneçî'nin, babasından [şunları] naklettiğini işittim: Vezir olan Ebû Alî Hasen b. Alî b. İshâk'ın yanına gittim. Onun önünde, mütekellim Ebû'l-Me'âlî İbnu'l-Cüveynî'nin bir kitâbı vardı. Kitabı bana uzatıp 'buna bak'

120 Yâkût b. 'Abdillâh Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'İrşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâmî, 1993), 4:1837.

121 Bkz. İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:186-187, 191.

122 Bkz. Zehebî, *Târîh*, 10:443; Yâkût Hamevî, *Mu'cem*, 4:1837-1838. "İbnu'l-Kayserânî" olarak bilinen İbn Tâhir Makdisî, çeşitli konularda ithâm edilmiştir. Bu ithâmlardan bazıları hakkında geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, 17:136-137; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. 'Alî Muhammed Becâvî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 3:587. Öte taraftan tabakât kitaplarının bir bölümünde onun hakkında övücü sözler bulmak da mümkündür. Bkz. Zehebî, *Siyer*, 14:287-293; Zehebî, *el-İber fi haberi men ğaber*, thk. Muhammed Saîd Zeğlûl (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, t.y., 2:390. İbnu'l-Cevzî, İbn Tâhir Makdisî'nin hadis alanındaki uzmanlığından bahsettikten sonra, onun uygun olmayan hadisleri tasavvufa istişhâd olarak gösterdiğini söyler ve akabinde şu değerlendirmeyi yapar: "Onu övenler, hadis ezberlediğinden ve hadis bilgisinden dolayı övmüşlerdir. Oysa onu cerhetmek daha evlâdır." Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, 17:136. Zehebî'nin, İbn Tâhir hakkındaki değerlendirmeleri birbiriyle örtüşmemektedir. O, *Siyer* adlı eserinde İbn Tâhir'e yönelik eleştirileri nakletse de genelde onu destekleyici bir tavır sergilemektedir. Bkz. Zehebî, *Siyer*, 14:287-293. 'İber adlı eserinde de İbn Tâhir'i övmektedir. Bkz. Zehebî, *İber*, 2:390. Ancak *Mizân* adlı eserinde ise o, İbn Tâhir hakkında olumsuz değerlendirmelere ağırlık vermektedir. Bkz. Zehebî, *Mizân*, 3:587.

dedi. Bunun üzerine kitâbı açtım. Bir baktım ki kitâbın başında الحمد الحى القىوم الله ibaresi var. Bunun üzerine kitâbı bıraktım ve devamına bakmadım. [Vezir] bana, 'kitabı neden bıraktın?' diye sordu. Ben de [şöyle cevap] dedim: 'Çünkü [daha] kitâbın başında nassa muhâlefet etti; bunun için devamına bakmıyorum'. Bana 'Bunun nassa muhâlefeti nerede?' diye sordu. Ben de [şöyle] dedim: "Allah -'azze ve celle, لا إله إلا هو الحى القىوم" dedi; o [Cüveynî] ise الحى القىوم diyor. Bu tabir, nassa aykırıdır ve Kurân'ın nazmını değiştirmektedir." Buna karşılık [vezir] sustu ve hiçbir cevap vermedi.¹²³

Aynı şekilde *Burhân* şârihi Ebyârî (ö. 616/1219), Cüveynî'nin "sahîh kitaplarda tedvîn edilmiştir" sözünü doğru bulmamaktadır; çünkü "Mu'âz hadisi," "sahîh kitap" olarak nitelendirilen hadis kitaplarında geçmemektedir. Nitekim ona göre bu tabir, *Buhârî* ve *Muslim*'in *Sahîhler*'i ile *el-Muvatta'* için kullanılmaktadır.¹²⁴ Cüveynî'nin, "hadisin sıhhati üzerinde ittifâk edildiği" şeklindeki değerlendirmesini de reddeden Ebyârî'ye göre söz konusu hadis, iki açıdan istidlâle elverişli değildir. Birincisi, hadis sahîh değildir ve bunun muttasıl bir isnâdı bulunmamaktadır. İkincisi ise, sahîh olduğu farzedilse bile hadis, "haber-i vâhid"tir ve "haber-i vâhid"ler ile kat'î şer'î asıllar için istidlâlde bulunmak câiz değildir.¹²⁵

Keza Cüveynî'nin hadisçiliği hakkında oldukça olumsuz bir tavır takınan Zehebî (ö 748/1348), Cüveynî'nin hadis bilmediğini öne sürmüş ve şöyle demiştir:

Ebû'l-Me'âlî, fıkıh ve fıkıh usûlünde derinleşmesine rağmen hadis [ilmin]i bilmiyordu. *Burhân* [adlı] kitâbında, *kıyâs* [kısmın]da, "Mu'âz hadisi"ni zikredip [şöyle] dedi: "O [Mu'âz hadisi], sahîh kitaplarda tedvîn edilmiştir; sıhhati üzerinde ittifâk bulunmaktadır. [İşte Ebû'l-Me'âlî] böyle demiştir. Bu hadis, sıhhat [vasfın]ı nasıl [alsın]! Oysa bu [hadisin isnâdı]nın medârı, Hâris b. 'Amr'dır; [o da] meçhûldür. O da [bunu], kim oldukları bilinmeyen Hıms'lı bazı adamlardan, [onlar da] Mu'âz'dan [rivâyet etmişlerdir].¹²⁶

123 Bkz. Muhammed b. Tâhir Makdisî İbnu'l-Kayserânî, *el-Ensâbu'l-muttefika fi'l-hatti'l-mutemâsile fi'n-nakt ve'd-dabt*, thk. P. de Jong (Leiden: y.y., 1865), 1:157-158.

124 Bkz. Ebyârî, *Tahkîk*, 3:62-63.

125 Bkz. Ebyârî, *Tahkîk*, 3:62-63.

126 Zehebî, *Târih*, 10:424. *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ'* adlı eserinde de Zehebî, Cüveynî'nin, ilminin büyüklüğü ölçüsünde hadis bilmediğini belirtir. Onun konuyla ilgili değerlendirmeleri şöyledir: "Bu imâm, zekasının fazlalığına, fûrû'da ve [Şâfi'] mezhebin[in] usûlünde imâm olmasına ve münâzarasının kuvvetine rağmen, kendisine lâıyk olduğu [ölçüde], hadisin ne metnini ne de isnâdını bilmektedir. *Burhân* [adlı] kitâbında, *kıyâs* [kısmın]da, "Mu'âz hadisi"ni zikredip [şöyle] dedi: "Bu [hadis], sahîh [hadis kitap]lar[ın]da tedvîn edilmiştir; sıhhati üzerine ittifâk edilmiştir." Ben [şunu] dedim: "Bu [hadisin isnâdı]nın medârı, Hâris b.

Böylece Zehebî, senesinde meçhûl râviler bulunduğu gerekçesiyle Mu'âz hadisinin sahîh olmadığını ve bunun aksini iddiâ eden Cüveynî'nin hadis ilmini bilmediğini ifâde etmiş bulunmaktadır.

Buna mukâbil Cüveynî'nin hadisçiliğini ispatlamak için elinden geleni yapan İbnu's-Subkî (ö. 771/1370), Zehebî'nin yukarıdaki eleştirilerine cevap vermeye çalışmaktadır. Ancak o da, hadisin sahîh olmadığını kabul etmektedir.¹²⁷ İbnu's-Subkî'nin, "Mu'âz hadisi" çerçevesinde Cüveynî'nin hadis bilmediğine dâir eleştiriye verdiği cevapları üç aşamada değerlendirmek mümkündür. Birinci aşamada İbnu's-Subkî, Cüveynî'nin biyografisini kaleme alan, aynı zamanda Cüveynî'nin öğrencisi olan Abdulğâfir Fârisî'den naklen, Cüveynî'nin hilâf meselelerinde hadislere dayandığını ve bu hadislerdeki "cerh ve ta'dîl"i zikrettiğini belirtir ve sözünü şöyle bağlar:

Abdulğâfir, hocasını [Cüveynî'yi] Zehebî'den daha iyi tanımaktadır. Bu mesâbede olan [hilâf meselelerinde hadislere dayanıp bunların "cerh ve ta'dîl"ini zikreden] biri hakkında nasıl "hadis bilmiyor" denebilir!¹²⁸

Cüveynî'nin "Mu'âz hadisi"nde yanıldığını kabul eden İbnu's-Subkî,¹²⁹ ikinci aşamada, bazı hadisleri yanlış değerlendirmenin, kişinin hadisçiliğine halel getirmeyeceğini ispatlamaya çalışır. O, bu düşüncesini şu sözlerle yazıya döker:

Farzet ki bir, iki ya da daha çok hadiste yanıl[mış ol]sun. Bu, [Zehebî'nin Cüveynî hakkında] "hadis (*fenn*) bilmiyor" demesini gerektirmez. Hem imâmın [Cüveynî], sahîh olduğunu iddiâ ettiği hâlde, sahîh olmayan sadece bu [Mu'âz] hadis[i] değildir; aksine bunun dışında başka hadislerde de bunu iddia etmiştir. Bize göre bu, onun değerini düşürmeyi ve onu bulunduğu oldukça yüksek mertebesinden indirmeyi gerektirmemektedir.¹³⁰

Üçüncü aşamada bir terminoloji farklılığına dikkat çeken İbnu's-Subkî, terimlerin yerleşik teâmüller çerçevesinde anlaşılması gerektiğini şu şekilde ifâde eder:

Bu hadisi, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Bu ikisi[nin *Sünen'i*], İslâm'ın temel eserlerindedir (*devâvîn*). Fukahâ, "sihâh" lafzını, bu ikisine, özellikle de *Sunenu Ebî Dâvûd'*a itlâk ed[ip bunları da

'Amr'dır ve onda "bilinmezlik" (*cehâlet*) [illeti] bulunmaktadır. O [Hâris b. 'Amr] da [bunu] Hims'lı bazı adamlardan; [onlar da] Mu'âz'dan [rivâyet etmişlerdir]. Öyleyse bunun isnâdı sâlihtir." Zehebî, *Siyer*, 14:18.

127 Bkz. İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:188.

128 İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:187-188.

129 Bkz. İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:188.

130 İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:188.

“sahîh” olarak değerlendirilmekten kaçınmazlar. Öyleyse bu, büyütülecek bir durum değildir.¹³¹

Bütün bu tartışmalar ışığında bazı müelliflerin, Cüveynî'nin “az hadis rivâyet ettiği” ve “hadisten yüz çevirdiği” iddiasına yer vermeleri,¹³² onun ilmî faaliyetlerini hadis dışındaki alanlarda yoğunlaştırdığı şeklinde anlaşılmalıdır. Meselâ o, *Kitâbu'l-erba'în* adlı hadis koleksiyonu dışında, hadise dâir müstakil bir eser kaleme almamıştır. İzmirli, söz konusu durum hakkında şunları söyler: “İşte Ebû'l-Me'âlî, hâfızaya taalluk eden “hadis” ve “âsâr”a emek vermemiş; kendini “fikir” ve “nazar”a taalluk eden ilme vermiş idi.”¹³³ Muhammed Zuhaylî ise şu değerlendirmeyi yapar: Vâkıa', İmâmu'l-Haremeyn'in hadis işittiği, topladığı ve başkasına rivâyet ettiği. Fakat hadis ilminde uzman olmamış, kendini tamamen buna vermemiştir.”¹³⁴ Cüveynî hakkında müstakil araştırma yapan Dîb de, Cüveynî'nin hadis bilmediği iddiasının delilsiz olduğunu vurguladıktan sonra “Bununla beraber İmâmu'l-Haremeyn'in, hadis ilminin imâmlarından olduğunu iddiâ etmiyoruz.” diyerek onun hadis ilmi içindeki yerine işaret etmektedir.¹³⁵

Sonuç

Cüveynî, hem klasik hem de modern dönemde, hadis bilmemekle itham edilen usûlcülerin başında gelmektedir. Onun, bazı hadislerin sıhhati, hadis kitapları ve sebab-i vürûd gibi teknik konularda yaptığı birkaç hatalı değerlendirmesi, söz konusu ithamlara gerekçe teşkil etmiştir.

Cüveynî'nin hadisçi yönü, usûlcüler tarafından genelde *ictihâdın*, özelde ise *kıyâsın* hukûkî dayanaklarından biri olarak sunulan “Mu'âz hadisi” bağlamında gündeme gelmiş ve sorgulanmıştır. Bu hadisle ilgili olarak Cüveynî'nin, “sahîh hadis kitaplarında tedvîn edildiği ve sahîh oluşu üzerinde ittifâk olduğu” şeklindeki değerlendirmeleri, eleştiri oklarını üzerine çekmiştir. Usûlcülerin büyük çoğunluğu tarafından kabûle mazhar olan “Mu'âz hadisi” hakkında Cüveynî'nin, “sahîh hadis kitaplarında tedvin edildiği” yönündeki değerlendirmesi, *Sahîhu'l-Buhârî* ve *Sahîhu Muslim* dışındaki hadis kitaplarını da kapsayacak şekilde anlaşılabilir. Ancak -sıhhati üzerinde ittifâk edilmesi bir yana- söz konusu rivayet, hadis tekniği açısından problemlidir.

Cüveynî, daha ziyâde “fıkıh,” “fıkıh usûlü” ve “kelâm” alanlarında uzmanlaşmış ve çoğunlukla bu alanlarda eser kaleme almış bir âlimdir. Ancak o, küçüklüğünden itibaren hadis eğitimi almış, hadis meclislerine katılmış,

131 İbnu's-Subkî, *Tabakât*, 5:188.

132 Bkz. İbnu's-Sem'ânî, *Ensâb*, 3:431; Yâkût Hamevî, *Mu'cem*, 2:193.

133 Bkz. İzmirli, “İmâmu'l-Haremeyn,” 4.

134 Bkz. Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî*, 59.

135 Bkz. Dîb, *İmâmu'l-Haremeyn*, 127.

hadisten icâzet almış, birçok hadisçiden semâ etmiş, hadis rivâyet etmiş ve hadis meseleleriyle ilgili özgün tespitlerde bulunmuştur. Hadise dâir böyle bir geçmişe sâhip bir âlimin, hadislerden ve hadis ilminden habersiz olup bunları bilmemesi kabul edilemez. Cüveynî'nin hadisçi yönüne dâir en isâbetli tespit, onun ilgi ve mesâisini fıkıh, fıkıh usûlü ve kelâm alanlarına hasrettiği gibi hadis ilmine emek verip bu alanda derinleşmediği, hadis ilminde müstakil eserler yazmadığı ve neticede meşhur muhaddisler düzeyinde hadisçi bir kimliğe sahip olmadığıdır.

Kaynakça

- Âmidî, Seyfuddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. 2 cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2010.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd. *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*. Tahkik eden Abdulmecîd Türkî. 2 cilt. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî. *es-Sunenu'l-kubrâ*. Tahkik eden Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ'. 11 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî. *es-Sunenu's-suğrâ*. Tahkik eden 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 cilt. Pakistan: Câmi'atu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1989.
- Buhârî, 'Alâuddîn 'Abdul'azîz b. Ahmed. *Keşfu'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. Tahkik eden Nâcî es-Suveyd. 4 cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2012.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmiu's-sahîh*. Tahkik eden Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 cilt. y.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Usûlu'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-usûl)*. Tahkik eden Muhammed Muhammed Tâmir. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Diyâu'd-dîn Ebû'l-Me'âlî Abdumelik b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed b. Hayyûyeh Nisâbûrî Tâi Sinbisî. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. Tahkik eden Salâh b. Muhammed b. Uveyda. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Diyâu'd-dîn Ebû'l-Me'âlî Abdumelik b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed b. Hayyûyeh Nisâbûrî Tâi Sinbisî. *et-Telhîs fi usûli'l-fikh*. Tahkik eden Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Diyâu'd-dîn Ebû'l-Me'âlî Abdumelik b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed b. Hayyûyeh Nisâbûrî Tâi Sinbisî. *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. Tahkik eden 'Abdul'azîm Mahmûd Dîb. 21 cilt. y.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Diyâu'd-dîn Ebû'l-Me'âlî Abdumelik b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed b. Hayyûyeh Nisâbûrî Tâi Sinbisî. *Kitâbu'l-ictihâd*. Tahkik eden Abdulhamîd Ebû Zunejr. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1987.
- Çiftçi, Şaban. "Hadis Eğitiminde Usul-Pratik Bütünlüğü "Muâz Hadisi" Örneği." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, sy. 2 (2015): 55-64.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed b. Mehdi Bağdâdî. *el-İlelu'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*. Tahkik eden Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh Selefî. 15 cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1985.

- Dârimî, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahmân b. Fadl b. Behrâm b. ‘Abdussamed Temîmî Semerkandî. *Sunenu'd-Dârimî*. Tahkik eden Huseyn Selîm Esed Dârânî. 4 cilt. Riyâd: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Dîb, ‘Abdul‘azîm Mahmûd. *Îmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Me‘âlî ‘Abdumelik b. ‘Abdillâh el-Cüveynî hayâtuh ve ‘asruh-âsâruh ve fikruh*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981.
- Dîb, ‘Abdul‘azîm Mahmûd. *Fikhu Îmâmi'l-Harameyn Abdîlmelik b. Abdillâh el-Cüveynî hasâisuh-eseruh-menziletuh*. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2013.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş‘as b. İshâk b. Beşîr Ezdî Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. Tahkik eden Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd. 4 cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-‘Asriyye, t.y.
- Ebyârî, ‘Alî b. İsmâ‘îl. *et-Tahkîk ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân fî usûli'l-fikh*. Tahkik eden ‘Alî b. ‘Abdurrahmân Bessâm Cezâirî. 4 cilt. Kuveyt: Dâru'd-Diyâ‘, 2011.
- Elbânî, Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletu'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû‘a ve eseruha's-seyyi' fî'l-umme(t)*. 14 cilt. Riyâd: Dâru'l-Ma‘ârif, 1992.
- Elbânî, Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsiruddîn. *Da'ifu suneni Ebî Dâvûd*. Kuveyt: Muessesetu Ğaras lî'n-Neşr ve't-Tevzî‘, 2002.
- Günay, H. Mehmet. “Kevserî'nin *İhkâku'l-Hak* Adlı Eserinde Cüveynî'ye Yöneltiltiği Eleştiriler.” *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri* (Düzce: y.y., 2007): 513-528.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Tûsî. *el-Vasît fî'l-mezheb*. Tahkik eden Ahmed Mahmûd İbrâhîm. 7 cilt. Kâhire: Dâru's-Selâm, 1417.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Tûsî. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. Tahkik eden Muhammed Suleymân el-Eşkar. 2 cilt. Dimaşk: Muesesetu'r-Risâle, 2012.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Tûsî. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. Tahkik eden Muhammed Hasen Heyto. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu‘âsara, 1998.
- Hâkim, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh Nisâbüri. *el-Mustedrek ‘ale's-Sahîhayn*. Tahkik eden Mustafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ’. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1990.
- Hafîb Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî. *el-Fakîh ve'l-mutefekkih*. Tahkik eden Ebû ‘Abdirrahmân ‘Âdil b. Yûsuf Ğarâzî. 2 cilt. es-Su‘ûdiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed Askalânî. *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi‘iyyi'l-kebîr*. 4 cilt. y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1989.
- İbn Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Musnedu'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*. Tahkik eden Şu‘ayb Arnâût, Âdil Murşid. 45 cilt. y.y.: Muessesetu'r-Risâle, 2001.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. ‘Alî b. Ahmed b. Sa‘îd Endelusî Kurtubî Zâhirî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. ‘Alî b. Ahmed b. Sa‘îd Endelusî Kurtubî Zâhirî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, t.y.
- İbn Kayyim Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa‘d. *Îlâmu'l-muvakki‘in ‘an Rabbi'l-âlemîn*. Tahkik eden Muhammed ‘Abdusselâm İbrâhîm. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1991.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer Kaysî Kureşî Dimaşkî Şâfi'î. *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'îyyîn*. Tahkik eden Enver Bâz. el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2004.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdiillâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. Tahkik eden Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 cilt. y.y.: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, t.y.
- İbn Tâhir, [İbnu'l-Kayserânî] Ebû'l-Fadl Muhammed b. Alî b. Ahmed Makdisî Şeybânî. *el-Ensâbu'l-muttekifa fi'l-hatti'l-mutemâsile fi'n-nakt ve'd-dabt*. Tahkik eden P. de Jong. Leiden: y.y., 1865.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebûl-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm Harrânî Hanbelî Dimaşkî. *el-Fetâvâ'l-kubrâ li İbn Teymiyye*. Tahkik eden Muhammed Abdulkâdir Ata, Mustafa Abdulkâdir Ata. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebûl-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm Harrânî Hanbelî Dimaşkî. *Mecmû 'u'l-fetâvâ*. Tahkik eden Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım. 37 cilt. el-Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tîbâ'atî'l-Mushafî's-Şerîf, 1995.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed. *el-İlelu'l-mutenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*. Tahkik eden İrşâdu'l-Hakk el-Eserî. 2 cilt. Faysal Âbâd: İdâretu'l-'Ulûmi'l-Eseriyye, 1981.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fi tarihî'l-umem ve'l-mulûk*. Tahkik eden Muhammed Abdulkâdir Ata. 19 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnu's-Sem'ânî, Abdulkerîm b. Muhammed b. Mensûr Temîmî. *el-Ensâb*. Tahkik eden Abdurrahmân b. Yahyâ Mu'allimî. 13 cilt. Haydarâbâd: Meclisu Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962.
- İbnu's-Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Takiyyuddîn. "Kâ'ide fî'l-cerh ve't-ta'dîl." *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs* içinde, editör Abdulfettâh Ebû Ğudde, 19-65. Haleb: Mektebetu'l-Matbû'atî'l-İslâmiyye, 1990.
- İbnu's-Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Takiyyuddîn. *Tabakâtu's-Şâfi'îyyeti'l-kubrâ*. Tahkik eden Mahmûd Muhammed Tanâhî. 10 cilt. y.y.: Hecl li't-Tîbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1413.
- İbnu's-Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Takiyyuddîn. "Kâ'ide fî'l-mu'errihîn." *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs* içinde, editör 'Abdulfettâh Ebû Ğudde, 66-80. Haleb: Mektebetu'l-Matbû'atî'l-İslâmiyye, 1990.
- İzmîrli, İsmâîl Hakkî. "İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Me'âlî İbnu'l-Cüveynî." *Dâru'l-funûn İlâhiyât Fakültesi mecmûası*, sy. 9 (İstanbul: Şehzadebaşı Evkâf Matbaası, 1928): 1-33.
- Kâdî 'İyâd, b. Mûsâ b. 'İyâd. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*. Tahkik eden Ahmed Sakar. Kâhire: Dâru't-Turâs, 1970.
- Kevserî, Muhammed Zâhid b. Hasen. *İhkâku'l-hakk bi ibtâli'l-bâtıl fi muğîsi'l-halk*. Kâhire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, t.y.
- Muslim, Ebû'l-Hasen b. el-Heccâc Kuşeyrî Nîsâbü'rî. *el-Câmiu's-sahîh*. Tahkik eden Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*. 20 cilt. y.y.: Dâru'l-Fikr, t.y.

- Özafşar, Mehmet Emin. "Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mâhiyeti." *İslâmiyât* I, sy. 3 (1998): 19-48.
- Pezdevî, Ebû'l-'Usr Fahri'l-İslâm Alî b. Muhammed b. Huseyn. *Usûlu'l-Pezdevî*. Tahkik eden Nâcî Suveyd. 4 cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2012. ['Abdul'azîz Buhârî'nin *Keşfu'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî* adlı eserinin içinde].
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *el-Mahsûl fî ilmi'l-usûl*. Tahkik eden Tâhâ Câbir Alvânî. 3 cilt. Kâhire: Dâru's-Selâm, 2011.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbar. *Kavâtü 'u'l-edille fî'l-usûl*. Tahkik eden Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Sevgili, Mehmet Macit, Cüveynî'nin Kıyâs Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2016.
- Şâfi'î, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs. *el-Umm*. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *et-Tefsîr fî usûli'l-fikh*. Tahkik eden Muhammed Hasen İsmâîl. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebir*. Tahkik eden Hamdî b. 'Abdulmecîd Selefi. 25 cilt. Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk. *Sunenu't-Tirmizî*. Tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir. 5 cilt. Mısır: Matba'atu Mustafâ Bâbî Halebî, 1975.
- Yakût Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh b. 'Abdillâh Rûmî. *Mu'cemu'l-udebâ'İrşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. Tahkik eden İhsân 'Abbâs. 7 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Yakût Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh b. 'Abdillâh Rûmî. *Mu'cemu'l-buldân*. 7 cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1995.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâyâmâz. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Tahkik eden Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 cilt. y.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâyâmâz. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*. 18 cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2006.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâyâmâz. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Tahkik eden 'Alî Muhammed Becâvî. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâyâmâz. *el-İber fî haber men ğaber*. Tahkik eden Ebû Hâcer Muhammed Saîd Zeğlûl. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- Zuhaylî, Muhammed. *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Harameyn*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.

The Hadith Criticism of Al-Juwaynī as a Methodologist and Discussions on His Hadith Activities -Specific to “Muādh Hadith”-

(Extended Abstract)

M. Macit SEVGİLİ*

The scholars of *usûl al-fiqh* have been exposed to different accusations. The first in the list is their “hadiths” themselves as well as their incompetencies in “hadith science”. The most accused one is perhaps Juwaynî. His hadith scholarship and personality were accused of a number of matters in both classical and modern period as Juwayni made several misjudgments on technical issues including hadiths’ authenticity, hadith books and the reason for their formation.

In classical period, some scholars, particularly Ibn Taymiyyah and al-Zahabi, criticized Juwayni’s Hadith scholarship. Ibn Taymiyyah noted at every turn that his Hadith knowledge was poor, and Zehebi pronounced that Muādh Hadith was not accurate and Juwayni had nothing to know about the Hadith science upon his proposition. Furthermore, such authors as Ibn al-Sam’ani and Yaqut al-Hamawi alleged that Juwayni had “reported Hadiths inadequately” and “turned away from Hadiths”. However, Ibn al-Subki persistently argued that Zehebi’s allegations were not true. In modern times, some critics for Juwayni’s hadith character are İzmirli İsmail Hakkı, al-Kavsari and al-Albani. The critiques objected to Juwayni and his responses to all of them allowed forming rich materials/documents of Juwayni’s Hadith scholarship.

Juwayni was criticized for “Muādh Hadith”, presented as one of legal bases of *ijtihad* in general or *qiyas* in specific, particularly by usuli scholars. As reported, when the Prophet sent Muādh İbn Jabal to Yemen (as governor), He asked him, ‘How will you judge (if a dispute appealed to you)?’ Muādh responded to this question; ‘I will judge referring to what is within the Book of Allah.’ The Prophet then asked, ‘What if not in the Book of Allah?’ Muādh answered, ‘I refer to the Sunnah of the Messenger of Allah.’ The Prophet asked, ‘what if not in the Sunnah of the Messenger of Allah?’ Muādh answered, ‘I will judge at my own discretion (*ijtihad-ı re’yi*)’ Thereupon the

* Dr., Siirt University Faculty of Theology (macitsevgili@hotmail.com.).

Prophet uttered, "All praise is due to Allah who makes the Messenger of the Messenger of Allah succeed."

"Muādh hadith" takes no place in *Sahihayn* but it is mentioned in the resources including *Sunen* by al-Tirmidhi, *Sunen* by Ebu Davud, *Musned* by Ahmad ibn Hanbal, *Sunen* by al-Darimi, *al-Mu'cemu'l Kabir* by al-Tabarani, and *as-Sunenu'l-kubra* and *es-Sunenu's-sugra* by al-Bayhaqi. "Muādh Hadith" is declared to be weak on the grounds (1) that it is not *muttasil* but *mursel*, (2) that it is unclear who Muādh's disciples are, and (3) that Haris ibn Amr within the sened (chain of narrators) is unknown (*machulu'l-hal*). For instance, in his work of *History* the scholars including al-Bukhârî, al-Tirmidhi, al-Uqaylî, al-Dâraqutnî, Ibn Hazm, Ibn Tâhir [el-Maqdisî], İbn al-Cavzî, al-Zahabî, Subkî, and İbn Hajar [al-'Asqâlânî] explicitly specified that Muaz hadith as weak.

When considering the work of *al-Talkhis*, particularly that of *al-Burhan*, it is observed that Juwayni accepted Muādh Hadith as authentic. In taking an action with special reference to Muādh Hadith, he stated its being invalid for inference as a single report (*al-khaber al-wahid*) in different parts of *al-Talkhis*. However, in the book of *al-Burhan* he tried to prove that the hadith is valid to be a base for qiyas while he is inflating its epistemological value of '*al-khaber al-wahid*'.

Juwayni made some assesments in his usuli work of *Burhan* that Muādh Hadith is coded in sahih hadith books and it is unanimously (*ittifaq*) authentic. These views came in for some stick since there is no consensus (*ittifaq*). Muādh hadith, on the contrary it is problematic for hadith technique, and also not mentioned in *Sahihayn*, the books of *Sahih al-Bukhari* and *Sahih al-Muslim*. In this respect, his judgment that "there is an ittifaq on its authenticity" is groundless. Nevertheless, his statement that "it is mentioned in sahih hadith books" will probably be meaningful only for the books other than *Sahih al-Bukhari* and *Sahih al-Muslim*.

For his biography, Juwayni apparently received a thoroughly hadith education. He referred to the hadiths in *Sunen* by al-Daraqutni in hilaf issues and made their carh and tadil (adjuſtment). Furthermore, he took hadith lessons from al-Bayhaqi, a renowned hadith scholar, made "sama" (face-to-face hadith training) from many scholars, communicated hadith narrations, got a consent in hadith discipline, and made key findings related to hadith issues.

Juwayni rather specialized in the fields of fiqh, usul al-fiqh, and theology and wrote books mostly in these areas. However, he was engaged in hadith science since his childhood. It cannot be accepted that such a scholar having some extensive background in hadith was ignorant and uninformed of hadith and hadith knowledge. The most accurate observation for his hadith scholarship is that he gave all his interest and effort to fiqh, usul al-fiqh and theology

(kalam) but not to hadith science and did not deepen in hadiths, wrote a single pieces of work in hadith area and hence he earned a reputation of hadith scholar like the prominent muhaddiths.